

ФРАНЦИЯДА БАРОККО ДРАМАТУРГИЯСИ

Арзикулова Хуршида Акбаралиевна

Самарқанд давлат чет тиллар институти Мустақил изланувчи

Барокко шеъриятдан ташқари, Францияда барокко драматургияси ҳам ривожланиб бормоқда эди. Барокко театрида А. Арди ижодидаги трагикомедия жанрининг динамик ҳаракатлар билан тўлалиги, мизансцен саҳнасининг самарадорлиги, сюжетларнинг мураккаблиги ва бошқа ўзига хос хусусиятлари аниқ кўринади. Бироқ, француз барокко драматургияси, классицизм драматургиясига қараганда камроқ бадиий аҳамиятга эга. Айниқса бадиий адабиёт соҳасидаги айнан роман жанрида вазият бошқача. Бу ерда, биринчи давр француз адабиёти ривожланиши, албатта, яна шу даврда барокко ва унинг “юқори” ва “қуйи” демократик варианты ҳукумролиги, ҳамда бир вақтнинг ўзида айнан шунга ўхшаш антиномик барокко романининг тизими шакилланади. XVII асрда ушбу жанрнинг шаклланишида, дунё цивилизациясини ривожлантиришда О. д’Юрфенинг “Астрея” номли пастораль севги-психологик романи жуда муҳим рол ўйнади. Антологияда бу кенг асарнинг кичик, аммо муҳим парчасини ўқиб, бу ҳақда фикр олиш мумкин, аммо қўшимча адабиётларда, бу роман ҳақида аниқроқ маълумот беради. Таъкидлаш лозимки, дарсликларда бу романинг жуда “нозик” жиҳатлари тўлиқ очилмаган. “Астрея” нинг прециоз маданияти ва адабиётга таъсири жуда муҳим эканлигига қарамасдан, д’Юрфе романининг поэтикаси, услуби ва барокко тамойилларининг мураккаб бошланмаларини бир-бирига аралаштиришдан иборат бўлиб, иккинчисининг аниқ устунлигини намоён қилади. Д’Юрфе романи ўзига хос “тарихийлик” ва энциклопедизмни бирлаштиради. Постарал Галлийнинг улуғвор дунёси, чўпонларнинг ҳамжиҳатлиги, чўпонларча поэтик ва қулай ҳаёт йўлини танлади, “қолипланган роман” мураккаб лабиринт умумлашмасида тасвирланади, (яъни, кўплаб ҳикоялар), бу дунё цивилизацияси дарслигига айланди.

Гомбервиллнинг жўшқин қаҳрамонлик романи “юқори” романчиликнинг ўзгача жанр модификацияси сифатида намоён бўлади. Француз барокко “қуйи” романи ушбу даврда ривожланади, шу билан бирга тўғридан-тўғри мунозараларга сабаб бўлган д’Юрфенинг ибодат билан боғлиқ “юқори” севги-психологик романчилиги ҳам юзага келади. Аммо унинг бурлеск-кулгили дунё, ахлоқий ва кундалик ҳаёт, қаҳрамон ва ёзувчи-либертин нуқтаи назарида аслида, бу роман турини реалистик деб ҳисоблайдиган адабий танқидчилар учун ҳақиқатининг оддий таърифи эмас.

Ш. Сорелнинг “Франсионанинг кулгули тарихи” романи билан танишиш ва рўйхатда келтирилган янги танқидий адабиётлардан фойдаланган ҳолда, асарда барокконинг шубҳасиз турғун хусусиятларини кўриш мумкин. Асардашунингдек, Ш. Сорелнинг биографик (Т. Де Вио тақдири) ва умумий дидактика хусусиятлари барокко концепциясидаги инсон ва воқелик сюжети ривож қандай мужассамлашганлигини кўриш мумкин.

Франциядаги адабий жараённинг кейинги босқичи хусусиятлари таҳлил қилинса, 1634 йилда ташкил этилган Француз Академиясининг ушбу давр маданий ҳаётида – абсолютизмни янада мустаҳкамлаш, кардинал Ришельебиринчи навбатда, адабий тил меъёрларини тартибга солиш, норматив классик эстетиканинг назарий ривожланиши, замонавий адабиётни танқидий муҳокама қилишқабилар эди. Бу фаолият, айниқса, драматургия соҳасида классицизмни мустаҳкамлашнинг умумий жараёнининг ажралмас қисмидир.

Бу даврда Францияда фақат барокко ўз тараққиётини давом эттиради (Тристана л'Эрмита, Сент-Амана, Скаронне шеъриятида, Паскалнинг фалсафий прозасида, романда). Яна бир жиҳати ушбу даврда алоҳида аҳамиятга эга бўлган ижтимоий-маданий ҳодиса юзага келади. Бу ҳодисанинг барокко-классик табиати роман назариясида “ақлга сиғмайдиган” ва қоидаларга бўйсунадиган “насродаги эпоея” сифатида, бу роман поэтикасининг ўзига хослиги, унинг таркибида маълумбир мураккаблик, зиддият ривожланиши аниқ намоён бўлади.

“Қуйи барокко” романи бу даврда махсус “амальгам” тенденцияларини намоён қилади: бу жанр модификациясида мунозара пафосини сақлаган ҳолда, Тристан л'Эрмит ва Скаррон романлари фабуласини ҳамда “юқори” мотивларини ўз ичига олади, саҳналар ва антиномик роман тузилишининг бошқа элементларини ҳар доим ҳам пародия қилавермайди, лекин баъзан бевосита улардан фойдаланади.

Буларнинг ҳаммаси Францияда классицизм кучайиб, адабий ҳаётнинг Марказий ҳодисасига айланганини кўрсатади. Файласуфлар айнан шу XVII аср ўрталаридаги вақтни тез – тез “Паскал даври” деб аташарди. Барокко инсоннинг қарама-қарши, чигал, саросимага тушган ҳолатини кўрсатган (эътибор қаратилса “фикрлар” фақат уларнинг муаллифи вафотидан кейин чоп этилган, аслида улар 1640-1650 йилларда яратилган): классицизмнинг тартибли ва барокконинг аралаш компонентлари адабий босқичида ягона янги жараённинг шаклланишига олиб келди.

Бужараёнда П. Корнел драматургиясининг қандай рол ўйнашини тушуниш лозим. Драматург ижодини таҳлил қилиш жараёнида, унинг поэтикаси тадрижга, “биринчи” ва “иккинчи” ҳолати ҳаракат тарзининг ўзига хосликларига ҳамда Корнелнинг классик назариясининг академик талабларига хос бўлган муносабатига эътибор бериш фойдалидир.

Эътибор қаратиш лозим бўлган жиҳатлардан XVIII аср драматурги Удар де Ламонт ўз назарий нутқида “трагедиянинг турғунлигига қарши курашди”, “операнинг тажрибасини далил қилиб кўрсата туриб, қаерда уч бирлик қондаси рад қилинган, бу бирликларга амал қилинмаган” дейди.

XVII асрнинг яна бир кўзга кўринган ижодкорларидан Лафонтеннинг шеърий қисқа ҳикоялар, эртаклар ва афсоналари билан ҳам танишиш муҳимдир. Лафонтен масалда сатирик-ахлоқий ва шеърий бирлаштирилганлигини таҳлил қилишга ҳаракат қилган, қадимги ва классик адабиётда афсоналарнинг жанрига оид қизиқарли кузатувларни ўз ичига олган классик шоир (Л. Выготскийнинг қадимги ва мумтоз адабиётдаги эртак жанри ҳақида қизиқарли кузатувларни ўз ичига олган “Санъат психологияси” китоби бунга ўз ўрнида катта кўмак беради.). Бундан ташқари бу даврда классик прозанинг турли жанр спектрлари ҳақида билиш керак эди: бу максимум (Ларошфука), хат (мадам де Севинье), хотиралар

(Ларошфуко, де Ретц), гарчи умумийлик учун классицизмнинг аниқ устунлиги, афористик аниқлик ва ифода лаконизми ахлоқий афористик насрни биринчи ўринга қўяди.

Таъкидлаш лозимки, барокко аъёнлари XVI асрнинг охиридан бошлаб кейинги асрнинг бошларигача адабиёт ва санъатнинг бир мунча мураккаб, асарларидаги воқеалар инсонни ваҳимага соладиган йўналишларидан бири сифатида ижтимоий-сиёсий қарама-қаршилиқларга қарамасдан давр ижод намуналарида ўз аксини кўрсатиб келган. Ушбу йўналиш ижодкорлари оламнинг мазмун моҳиятини билиш ягона яратгангагина маълумлигини, рассом ва умуман санъат аҳли юқоридан келадиган буйруқлар моҳиятини суратларда акс эттириб китоб ва журналларда сиёсий мавзуларга мослаштирилган ҳолда киритганлиги кузатилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Бордонов Ж. Мольер. – М., 1983.
2. Михайлов А.В. Из истории характера // Михайлов А.В. Языки культуры. – М., 1997. – С. 59.
3. Сорель Ш. Правдивое комическое жизнеописание Франсиса. – М., 1999.
4. <http://17v-euro-lit.niv.ru/17v-euro-lit/pahsaryan-17-18v/francuzskaya-literatura-xvii.htm>.